

6. Юдко Л.В. Мовна та концептуальна картини світу як відображення свідомості нації. *Studia Linguistica*. 2011. Вип. 5. Ч. 2. С. 292–298.
7. Щур Г.С. Теория поля в лингвистике. Москва : Наука, 1974. 255 с.
8. Meyer, R.N. Systems of Meaning. *KZ*, 43, 4, 1910. P. 358–366.
9. Patrick Robinson Nimitz Class. HarperCollins, U.S.A., 1997. 549 p.
10. Trier Jost. Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes: Dhte eines sprachlichen Feldes I. Von den Anfängen bis zum Beginn des 13. Jhdts. Heidelberg : Winter, 1931, 347 p.

УДК 81'373.72

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.9>

## СЕМАНТИЧНИЙ РОЗВИТОК ДІЄСЛІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ГОРІННЯ НІМ. (VER)BRENNEN (SICH), FEUERN, УКР. ГОРИТИ, ПАЛАТИ, ПАЛИТИ У КОНТЕКСТІ ВНУТРІШНЬОЇ ФОРМИ ФРАЗЕМ

### SEMANTIC DEVELOPMENT OF POLYSEMIOUS VERBS GERM. (VER)BRENNEN (SICH), FEUERN, UKR. ГОРИТИ, ПАЛАТИ, ПАЛИТИ WITHIN THE FRAMEWORK OF INNER FORM OF PHRASEOLOGICAL UNITS

Бечко Я.В.,

[orcid.org/0000-0001-6845-2546](https://orcid.org/0000-0001-6845-2546)

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української та іноземних мов

Уманського національного університету садівництва

У статті аналізуються особливості внутрішньої форми фразеологізмів, що включають багатозначні дієслова на позначення термічних процесів, а саме ті, які передають процес горіння / спалення нім. *(ver)brennen (sich)*, *feuern*, укр. *горіти*, *палати*, *палити*, а також розглядаються такі аспекти внутрішньої форми фразеологічних одиниць, як прозорість, образність, метафоричний і метонімічний характер. Автор з'ясовує, як внутрішня форма досліджуваних фразеологізмів співвідноситься з тими чи іншими фразеологічно пов'язаними вторинними значеннями відповідної ключової лексики, а також визначає семантичний і фразеотвірний потенціал полісемантичних дієслів термічної семантики нім. *(ver)brennen (sich)*, *feuern*, укр. *горіти*, *палати*, *палити* відповідно до їх здатності передавати, зокрема у вторинному використанні, дуже широкий спектр значень, які належать до різних семантичних сфер і вираження яких прямо чи опосередковано мотивується термічною семантикою. Автор залучає до розгляду не лише ідіоматичні фраземи номінативного та предикативного характеру, а й порівняльні звороти, прислів'я та приказки, усталені мовленнєві формули, у яких ключовими компонентами виступають багатозначні дієслова високо-температурної семантики нім. *(ver)brennen (sich)*, *feuern*, укр. *горіти*, *палати*, *палити*.

Автор зауважує, що для структурно-функціонального угруповання фразем із дієсловом на позначення горіння важливим є протиставлення, з одного боку, термінологічних сполук (як сучасних, так і традиційних) стилістично більш або менш нейтрального характеру, і образно-експресивних фразеологізмів, здебільшого експліцитно предикативних. Крім того, для полісемантичних дієслів термічної семантики нім. *(ver)brennen (sich)*, *feuern*, укр. *горіти*, *палати*, *палити* тут важить можливість фігурувати у складі фразеологічних утворень не лише в особових, а й у неособових, зокрема дієприкметникових формах. З іншого боку, саме з дієслівною належністю ключової фразеотвірної лексики можна зіставити і ті випадки, коли терміносполука має предикативний характер, а дієслово горіння виступає в ній в особовій формі.

**Ключові слова:** фразема, внутрішня форма, ключове слово, смисловий розвиток, структура, семантема, багатозначність.

The author analyses the peculiarities of the inner form of idioms which include polysemantic verbs of thermal semantics Germ. *(ver)brennen (sich)*, *feuern*, Ukr. *горіти*, *палати*, *палити* and considers such features of inner form of phraseological units as clarity, imagery, metaphoric/metonymic nature. The author also finds out how the inner form of these phraseological units correlate with phraseological meanings of the key lexical component and defines semantic and phrase forming potential of polysemantic verbs of thermal semantics Germ. *(ver)brennen (sich)*, *feuern*, Ukr. *горіти*, *палати*, *палити*, according to its ability to transfer, particularly in its secondary use, a wide variety of meanings referring to different semantic spheres and their expressing is directly or indirectly motivated by thermal semantics. The author conducts the research using not only nominative and predicative idiomatic phraseological units, but also comparative phrases, proverbs, speech formulae with the key lexical component – polysemantic verbs of thermal semantics Germ. *(ver)brennen (sich)*, *feuern*, Ukr. *горіти*, *палати*, *палити*.

The author mentions that for the structural and functional grouping of phrases with verbs of thermal semantics Eng. burn, fire, it is important to contrast, on the one hand, terminological compounds (both modern and traditional) stylistically more or less neutral, and figuratively expressive phraseological units, mostly explicitly predicative. In addition, for polysemantic verbs of thermal semantics Germ. (*ver*)*brennen (sich)*, *feuern*, Ukr. *goriti*, *палати*, *палити* it is important to have an opportunity to appear as part of phraseological formations not only in personal but also in non-personal, in particular adjective forms. On the other hand, because of the verb affiliation of the key lexical component we can compare those cases when the term compound has a predicative character, and the verb appears in it in the personal form.

**Key words:** idiom, inner form, key lexical component, sense development, structure, semanteme, polysemy.

**Постановка проблеми.** Термічна лексика, слова і вирази на позначення різних високотемпературних об'єктів і рис здатні передавати, зокрема у вторинному використанні, дуже широкий спектр значень, які належать не лише до цієї, а й до інших семантичних сфер і вираження яких прямо чи опосередковано мотивується термічною семантикою. Це зумовлюється тим, що термічні явища відіграють істотну роль у житті людини, її природному та суспільно-культурному довікллі. У нашій статті нас цікавить внутрішньомовний механізм функціонування семантики багатозначних лексичних одиниць на фразеологічному рівні, оскільки проблематика взаємовідношень лексико-семантичної та лексико-фразеологічної підсистем мови теж є недостатньо вивченою й актуальною у теоретичній фразеології.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** У царині словотвору лексичної семантики дослідженням смислового розвитку «термічних» слів займаються Т.О. Черниш, Л.В. Педченко, К.С. Верхотурова, І.В. Беседовська, Я.В. Бечко [1–5]. Варто відзначити, що на матеріалі німецької й української мов фразеологічних студій тут бракує.

**Постановка завдання.** У нашій статті ми ставимо за *мету* з'ясувати особливості внутрішньої форми фразеологізмів, що включають полісемантичні дієслова на позначення термічних процесів нім. (*ver*)*brennen (sich)*, *feuern*, укр. *goriti*, *палати*, *палити*. Відповідно, ми поставили перед собою *завдання* визначити, яким чином внутрішня форма досліджуваних фразеологізмів співвідноситься з тими чи іншими фразеологічно пов'язаними вторинними значеннями ключових лексем. За *об'єкт* нашого дослідження ми обрали німецькі й українські ідіоматичні фрази номінативного та предикативного характеру, прислів'я та приказки, порівняльні звороти, усталені мовленнєві формули, у яких ключовим компонентом виступають дієслова нім. (*ver*)*brennen (sich)*, *feuern*, укр. *goriti*, *палати*, *палити*. **Предметом** нашої розвідки є аналіз рис та особливостей функціонування внутрішньої форми фразеологізмів, котрі включають полісемантичні дієслова на позначення термічних процесів.

**Виклад основного матеріалу.** Структурно-семантичний аналіз предикативних фразем із

ключовим лексичним компонентом показав, що їхня внутрішня форма виявляє певні спільні риси і що ці риси знаходяться у співвідношенні з тими чи іншими фразеологічно пов'язаними вторинними значеннями досліджуваної ключової лексеми. Серед проаналізованого матеріалу ми знаходимо приклади з «нульовим» семантичним розвитком, тобто такі утворення, де фразеологічне значення відповідної лексеми є цілком тотожним її лексичному значенню. Передовсім це сталі порівняння; що ж до паремій із такими дієсловами, то хоча вони здебільшого й допускають дослівне прочитання, але є підстави вважати, що істотним для них є не воно, а узагальнююча інтерпретація їхнього дослівного змісту.

На цьому загальному тлі вирізняється випадок усталеної мовленнєвої формули, що дослівно відтворює не вихідну семантему, а один із похідних лексико-семантичних варіантів – це укр. *Так я дуже горю за тим!* Не дуже за тим побиваюся [6, с. 593].

У номінативних описових термінопозначеннях денотатами виступають об'єкти, у той чи інший спосіб реально пов'язані з вогнем (чи схожі на нього, але в історичній перспективі те, що зараз витлумачується як подібність, могло сприйматися як тотожність). Через це розвиток відповідної семантики у їх складі можна визначити як метонімічний.

Серед переносних фразео-семантичних варіантів присутнє значення, яке пов'язане з негативно-деструктивним впливом і є типовим для «термічних» слів ужитих у складі фразем. Аналогічне значення знаходимо також у: нім. *sich (D) die Finger bei etw. (D) verbrennen* «обпалитися на чомусь; залишитися на бобах» (досл. «обпалити собі палець при чомусь»); *sich den Schnabel verbrennen* «сказати щось не подумавши і таким чином нашкодити собі» (досл. «обпалити собі носяру»); *sich den Mund / das Maul verbrennen* «нашкодити собі необережними словами» (досл. обпалити собі рота / пащу); *sich die Pfoten verbrennen* «зазнати шкоди чи невдачі у якійсь справі» (досл. «обпалити собі лапи»); *Was dich nicht brennt, das blase nicht (was dich nicht brennt, sollst du nicht löschen)* «не сунься не у свою справу; моя хата з краю – нічого не знаю» [7, с. 121; 8, с. 103] (досл. «те, що тебе не обпалює

(палить), не гаси (не задувай) (те, що тебе не обпалює (палить), ти не повинен гасити)»); укр. *правда не втоне в воді, не згорить в огні* [9, с. 310]; *хочеш ти правди!.. правда давно вже згоріла* [9, с. 311]; *Що не горить, там не треба гасити* «де нема небезпеки, нема і рятунку» [6, с. 593].

Це ж значення виступає в усталених формулах укр. *той би й на терновім огні не горів* «про запеклого, непосидючого, лихого чоловіка» (на терновім вогні за старою традицією палили чарівників і відьом) [6, с. 593] чи прокльоні *хай (нехай) воно (він, вона) (ясним вогнем (подум'ям)) горить / згорить (загориться і под.)* «вживається для вираження великого незадоволення, роздратування, досади з приводу кого-, чого-небудь»; (лайливе, жартівливе) *бодай (хай би, нехай би) грець спалив у діжжі кого, що* «уживається для вираження незадоволення ким-, чим-небудь, зневаги до когось, чогось, бажання позбутися когось, чогось»; *щоб грім убив і блискавка спалила* «тс.»; *заговіла – бодай батеньку хата згоріла* «не вийшла заміж» [9, с. 394].

Ми раніше також зустрічалися з образним витлумаченням вогню, процесу горіння як причини (зокрема негативного характеру), яка спонукає людину до швидких активних дій. Аналогічні вирази (зокрема мовленнєві формули), але зі словесним вираженням «рушійного» образу вогню за допомогою дієслова горіння знаходимо серед фразем із цими дієсловами: нім. *Wo brennt's denn?* «1. Що за поспіх?; 2. Що трапилось?» [7, с. 121] (досл. «Де горить?») (варіант *Wo brennt es?* «Що за поспіх?» [10, с. 150] (досл. «Де це горить?»)); *es brennt ja noch nicht* «з цим можна не поспішати, це не горить» [7, с. 121] (досл. «це не горить»); *j-d brennt darauf, etw. zu tun* «хто-н. горить нетерпінням зробити що-н.» [7, с. 121] (досл. «хтось аж горить, щоб щось зробити»); *j-m brennt etw. auf den Nägeln* «хто-н. має терміново зробити що-н.» [8, с. 409] (досл. «комусь аж під нігтями щось горить»); укр. *не горить – підождемо* [11, с. 119].

Ця причина поспіху може локалізуватися поза людиною, як у щойно наведених прикладах, пор. також нім. *j-m brennt der Boden unter den Füßen* «поспішати геть зі страху» [10, с. 150] (досл. «у когось земля горить під ногами»), *der Boden brennt j-m unter den Füßen (Sohlen) (j-m wird der Boden unter den Füßen zu heiß)* «земля горить під ногами у кого-н.; хмари згущуються (збираються) над кимось» [8, с. 96] (досл. «земля горить комусь під стопами (підшвами) (комусь земля стає надто гарячою під ногами)») (пор. також фразему укр. *у когось земля під ногами горить (чійми, в кого)* «для кого-небудь становище стає критич-

ним, безвихідним; хто-небудь спритний, вправний, здатний перев. на погані вчинки» [11, с. 119], ідентичну за внутрішньою формою, але дещо відмінну щодо її образного витлумачення).

Але процес горіння образно може міститися й у самій людині, виступаючи як метафора її внутрішньої потреби, пор. нім. *j-m brennen die Nägel (j-m brennt es unter den Nägeln)* «хто-н. дуже хоче чого-н.; комусь не терпиться» [7, с. 69] (досл. «у когось горять нігті (комусь горить під нігтями)»); *etw. brennt j-m auf der Seele (es brennt j-m auf der Seele, etw. zu tun)* «що-н. не дає кому-н. спокою; душа горить (так хочеться щось зробити)» [7, с. 187] (досл. «щось горить комусь у душі (комусь горить у душі щось зробити)»); у цьому ж зв'язку можна ще раз навести й уже згадане укр. *палити душу* «дуже хвилювати, непокоїти, завдавати болю, муки»; *горіти біля серця* «дуже переживати, бути незадоволеним із приводу кого-, чого-небудь» [12, с. 161]. Тут теж можна навести паралелі, де образне представлення палкого й нестримного бажання як процесу горіння всередині тіла може вербалізуватися у субстантивній формі, як позначення вогню пор. *палитися вогнем* «дуже непокоїтися, страждати від чогось» [12, с. 161].

У прислів'ї укр. *що горить, то й вигорить* «про гнів, злість, які, не знаходячи нагоди вилитися в діло, з часом вигасають самі собою» [6, с. 593] негативно-емоційний стан теж репрезентується як вогонь, але наголос тут кладеться не на локалізацію, а на те, що такий стан, як і процес горіння, сам собою добігає кінця.

Аналогічним чином семантика горіння, як і семантика вогню, може моделювати ситуацію інтенсивної швидкої праці: укр. *(аж) горить (кипить) у руках (під руками)* (у кого, у чийх, під чийми, перев. зі сл. *робота, діло* і т. ін.) «виконується, здійснюється і т. ін. швидко й успішно» [12, с. 161].

Виступаючи в одному внутрішньофразеологічному контексті з «вогнем», «горіння» позначає розпашілість і / чи високу температуру: укр. *вогнем (полум'ям) горіти* «1. дуже червоніти (про обличчя); 2. мати високу температуру тіла, відчувати жар (перев. від хвороби)»; *палити вогнем* «викликати жар, значне підвищення температури тіла (про хворобу); завдавати моральних страждань; дуже мучити»; *Не горіло, не боліло (Не горівши, не болівши. – як із лука спрягло; не горів, не болів: зразу околів; не болів, як з лука спряг)* «про наглу смерть злого» [9, с. 372]; пор. також *зуби розгорілися* [11, с. 82];

У прислів'ях укр. *у багача багато дров, та й горять, а в мене одно поліно, та й то не*

хоче (варіанти у багатого повна піч, та горить, а у мене одно поліно, та й те не горить; у людей повна піч, та горять, а у мене одна ломака, та й та не горить [9, с. 130]) ефективність застосування таких технологій до «витратних матеріалів» у домашньому хазяйстві ставиться у залежність від заможності власника: «бідний не здатен ефективно спожити й те мале, що він має».

У фраземі *спалити (за собою) мости (місток)* «рішуче порвати з ким-, чим-небудь; зробити неможливим повернення до когось / чогось» [9, с. 130]. Зауважимо, що, на наш погляд, наведене тлумачення недостатньо розкриває зміст цієї фраземи, оскільки у ньому відсутня згадка про певну дію деструктивного характеру, яка й уможливилує реалізацію відповідної мети.

У фраземі *alle Brücken hinter sich verbrennen* «відрізати собі всі шляхи до відступу, спалити за собою мости» (досл. «всі мости за собою спалити»), що є варіантом фраземи *alle Brücken hinter sich abbrechen* «остаточно звільнитися від попередніх зв'язків чи обов'язків» [7, с. 187] (досл. «всі мости за собою знести»), образом деструктивного шляху досягнення бажаного стану справ виступає вже не акт спалення кораблів чи мостів, а руйнування останніх. Підставу для саме такого смислового розвитку дієслів горіння (паління) у внутрішньофразовому контексті слід убачати в тому, що периферійно-асоціативна зона їхнього змісту включає риси, пов'язані з витлумаченням спалення як складової частини технологічного процесу, котрий передбачає використання (споживання) відповідних засобів.

Деякі українські фраземи можна розглядати як похідні, тобто вторинні стосовно інших, пор. вираз *не горіти і не куритися (до чого)* «бути байдужим» [12, с. 161], що обігрує вторинне значення *горіти* «відчувати пристрасть, переживати сильне почуття», безпосередньо зіставляючи дієслово зі значенням горіння з іншим дієсловом, яке позначає наслідок горіння, дим. У цей спосіб (із яким ми вже зустрічалися й у цьому, і в інших розділах) ніби унаочнюється і підкреслюється твірне мотиваційне підґрунтя «термічного» вираження емоційно-афективних рис людської психіки. Цілком можливо, що внутрішня форма цієї фраземи вже суто гумористично, акцентуючи якраз відсутність логічних пов'язань, проектується на наведене вище прислів'я *де не горить, там ся не курить* або ж на його регіональний відповідник, де також говориться, що диму без вогню не буває.

Сполуку укр. *і шапка не горить (на кому)* «хто-небудь не має совісті, діє безсоромно» (тобто

«винний, а поводить себе так, що й оком не моргне») ми теж розглядаємо як вторинну стосовно прислів'я укр. *на злодієві і шапка горить* «той, хто почуває за собою якусь провину, своєю поведінкою мимоволі видає себе» [11, с. 110] (отже, тут «горіти» – це «виявляти свою сутність через істотну ознаку»). Справді, внутрішня форма першого з цих фразеологізмів стає зрозумілою лише з урахуванням другого, натомість те, чому на злодієві шапка має горіти, фахівці у галузі історії й етимології ідіоматичних виразів пояснюють, покликаючись на старовинну оповідку, в якій чарівник, щоб змусити злодія виявити себе, вигукнув, що на ньому горить шапка, після чого той схопився за голову і був таким чином викритий [13, с. 98].

До речі, можна також сказати, що тут має місце «текстуальна» синекдоха: фрагмент певного тексту служить для передачі змісту, який виражається цілим текстом. Цей приклад демонструє, як фразема може набувати свого ідіоматичного значення, не просто спираючись на образне переосмислення певної ситуації, а ніби «компресуючи» в собі згадку про таку ситуацію в рамках певного ширшого тексту, в котрому вона вперше виникла як його дослівний фрагмент і без покликання на котрий вона залишається незрозумілою. У семасіології подібне явище, коли слово ніби вбирає в себе семантику свого текстуального оточення, називають, використовуючи термін М. Бреая, семантичним «зараженням» (чи семантичним перенесенням). Як бачимо, це поняття може застосовуватися і при висвітленні виникнення вторинних фразеологічних семантем.

Подібним чином звернення до історії дозволяє пояснити укр. *кадити (палити, курити і т. ін.) фіміам кому, перед ким* «дуже вихвалити когонебудь, лестити комусь». Це – вираз грецького походження, умотивований тим, що у храмах на честь божества, а також при дворах царів курили фіміам – ароматичну речовину, супроводжуючи це вихваланнями [13, с. 595].

**Висновки.** Оцінюючи отримані результати, ми доходимо таких висновків. Для структурно-функціонального угруповання фразем із дієсловом на позначення горіння важливим є протиставлення, з одного боку, термінологічних сполук (як сучасних, так і традиційних) стилістично більш або менш нейтрального характеру, й образно-експресивних фразеологізмів, здебільшого експліцитно предикативних, з іншого.

Однак ця подібність реалізується двоїтим чином завдяки частининомовному характеру фразеологічної лексеми, тобто її належності до лексико-граматичного розряду дієслів. Для дієс-

лів нім. *(ver)brennen (sich), feuern*, укр. *горіти, палати, палити* зі значенням горіння тут важить можливість фігурувати у складі фразеологічних утворень не лише в особових, а й у неособових, зокрема дієприкметникових формах, в останньому випадку займаючи синтаксичну позицію окреслення. З іншого боку, саме з дієслівною належністю ключової фразеотвірної лексеми можна зіставити і ті випадки, коли терміносполука має предикативний характер, а дієслово горіння виступає в ній в особовій формі.

У плані функціонування у структурі фразеологізмів дієслова нім. *(ver)brennen (sich), feuern*, укр. *горіти, палати, палити* мають високий потенціал породження ними вторинних фразеологічних семантем. Тут ми теж бачимо, що на лексико-фразеологічному рівні у досліджуваних лексемах з'являються узагальнені значення ефективної (результативної), деструктивної за наслідками та негативної за характером цих наслідків дії; ці самі дієслова можуть тут передавати дії, також результативні, але протилежні за результатом і за своїми оцінними конотаціями.

Крім того, і тут ми знаходимо «вогняну» образність як засіб представлення внутрішніх станів людського організму і психіки.

У цьому останньому плані ми можемо вказати на структурування фразеогруп на основі базового

для них смислового фрейму, який і визначає інтерпретацію семантики горіння на лексико-фразеологічному рівні; цей фрейм становить утворення, у центрі якого лежить позначення ефективної (результативної) дії, котра співвідноситься з такими експліцитно чи імпліцитно вираженими смислами, як «людина», «вогнь», «негативна / позитивна оцінка», «деструктивний / конструктивний наслідок».

Покажемо щодо семантичних відношень іменника на позначення вогню і дієсловами на позначення процесу горіння нім. *(ver)brennen (sich), feuern*, укр. *горіти, палати, палити*, які існують між ними на лексико-фразеологічному рівні, є те, що ці іменник і дієслова у низці випадків спільно виступають у внутрішній структурі тих самих фразеологізмів, і «вогняна» семантика на рівні дослівного значення в одному випадку дістає лексичне вираження за допомогою субстантиву зі значенням «вогнь», а в іншому – за допомогою дієслова горіння. Отже, семантика цих позначень є не «субстанціальною», а радше процесуальною. Інакше кажучи, з погляду того, як постає «вогнь» на лексико-фразеологічному рівні та на тлі фразем із термічними лексемами, він є не об'єктом (предметом), а дією, процесом, а його назви можна розглядати як такі, що належать до розряду *nomina actionis*.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Черниш Т.О. Слова на позначення високої температури (на матеріалі української та польської мов). *Польсько-український бюлетень: Київські полоністичні студії*. Київ, 2010. Т. 16. С. 482–495.
2. Педченко Л.В. Лексика вогню в говірках російської мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Харків, 2000. 20 с.
3. Верхотурова К.С. Огонь в зеркале русского языка : дисс. ...канд. филол. наук : 10.02.01. Екатеринбург, 2009. 213 с.
4. Беседовська І.В. Семантична природа сенсорних прикметників на позначення температури в сучасній українській літературній мові (на матеріалі поетичних творів Лесі Українки). *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2009. № 46. С. 162–165.
5. Бечко Я.В. Особливості внутрішньої форми фразеологізмів з ключовою лексемою укр. *вогнь*. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. Вип. 10. 2016. С. 53–56.
6. Галицько-руські народні приповідки : у 3-х т. / Зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. Т. 1. 832 с.
7. *Немецко-украинский фразеологический словарь* : в 2 т. / авт.-сост. В.И. Гаврись, О.П. Пророченко. Київ : Рад. школа 1981. Т. 1. 416 с.
8. *Немецко-русский фразеологический словарь* / авт.-сост. Л.Э. Бинович, Н.Н. Гришин. Москва : Русский язык, 1975. 656 с.
9. Українські приказки, прислів'я і таке інше / авт.-уклад. М. Номис. Київ : Либідь, 1993. 768 с.
10. *Wörter und Wendungen. Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch*. Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1972. 818 s.
11. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник / авт.-уклад. І.С. Олійник, М.М. Сидоренко. Київ : Радянська школа, 1978. 447 с.
12. *Словник фразеологізмів української мови* / авт.-уклад. В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк, В.В. Дятчук та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 788 с.
13. *Словарь русской фразеологии. Историко-этимологический справочник* / авт. А.К. Бирих, В.М. Мокиенко, Л.И. Степанова. Санкт-Петербург : Фолио-пресс, 1999. 701 с.